

DOI [https://doi.org/10.15589/znp2019.4\(478\).5](https://doi.org/10.15589/znp2019.4(478).5)
УДК 339.13:633.88(477+100)

CONJUNCTURE TRENDS OF THE MEDICINAL PLANTS MARKET IN UKRAINE AND WORLDWIDE

ТЕНДЕНЦІЇ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Tetiana V. Mirzoieva
mirzoieva2018@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0034-6138

Т. В. Мірзоєва,
канд. екон. наук, доцент

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Abstract. The purpose of the article is to investigate the characteristic trends in the market of medicinal plants in Ukraine and in the world in the current environment. Methods of scientific knowledge, analysis, synthesis, deduction, generalization and induction were used within the study.

The cultivation and harvesting of medicinal plants is now considered one of the fastest and most reliable ways to make money. The modern market of medicinal plants is characterized by the fact that finished products based on medicinal raw materials are becoming increasingly popular.

The demand for medicinal plants has increased significantly in recent years in Europe, especially in Germany. In the world market of medicinal plants in recent years, there has been an increasing interest in Ukraine from countries that previously grew and harvested medicinal plants independently. In recent years, they have been seeking raw materials in Ukraine. China and India are the world's largest sellers of medicinal plants. There, the production of medicinal plants has deep roots.

The market of medicinal plants in Ukraine has an export orientation. In general, in the world and in Ukraine the volume of production of medicinal plants and the volume of import-export are increasing.

Realities show that there is only a limited number of medicinal crops with stable demand and more or less sustainable prices. Therefore, this market is also considered to be one of the most volatile. The characteristic tendencies of the market of medicinal plants in the conditions of today include the fact that the requirements for quality standards for these products are significantly changing.

Scientific novelty of the article – the author has discovered and summarized the characteristic tendencies of the market of medicinal plants in Ukraine and in the world.

At the same time common patterns were revealed: increase in production volumes, increase in volumes of harvesting of medicinal plants in the wild, increase in export volume, instability.

Practical relevance of the study – the results obtained can be used to formulate a strategy for the development of medicinal plants in Ukraine in the context of global trends.

Key words: medicinal plants; market of medicinal plants; market trends of medicinal plants.

Анотація. Метою публікації є – дослідити характерні тенденції кон'юнктури ринку лікарських рослин в Україні та світі в умовах сьогодення. У межах дослідження були використані методи наукового пізнання, аналізу, синтезу, дедукції, узагальнення та індукції.

Культивування та заготівля лікарських рослин нині вважається одним із швидких і надійних способів заробити. Однією з тенденцій сучасного ринку лікарських рослин є те, що все більшої популярності набувають готові продукти на основі лікарської сировини. Значне зростання попиту на лікарські рослини останніми роками відмічається в країнах Європи, особливо в Німеччині. Тенденцією світового ринку лікарських рослин останніми роками є те, що збільшується інтерес до України з боку країн, які раніше самостійно вирощували й збирали лікарські рослини. Упродовж останніх років вони шукають сировину в Україні. Найбільше в світі лікарських рослин продають Китай та Індія – країни, де лікарське рослинництво має глибоке коріння. Характерною рисою лікарського рослинництва власне в Україні є його експортна спрямованість. Загалом у світі та Україні зростають обсяги виробництва лікарських рослин і обсяги імпорту-експорту.

При цьому реалії свідчать, що є лише обмежена кількість лікарських культур із стабільним попитом і більш-менш стійкими цінами. Отже, цей ринок вважається ще й одним із найбільш нестабільних. До характерних тенденцій ринку лікарських рослин в умовах сьогодення належить і те, що вимоги до стандартів якості на цю продукцію суттєво змінюються.

Наукова новизна публікації полягає в спробі автора виявити та узагальнити характерні тенденції ринку лікарських рослин в Україні та світі. При цьому були виявлені такі спільні закономірності, як зростання обсягів виробництва, зростання заготівель дикоросів, зростання обсягу експорту, нестабільність. Практична значимість дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані як базис для формування стратегії розвитку лікарського рослинництва в Україні.

Ключові слова: лікарські рослини; ринок лікарських рослин; тенденції ринку лікарських рослин.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Як свідчить економічна історія, розвиток тієї чи іншої справи переважно відбувався та відбувається двома шляхами: спонтанно, під дією певних чинників і факторів, або поступово й поетапно. В умовах сьогодення за другим варіантом розвивається ринок лікарських рослин в Україні та світі. Протягом останніх десятиліть лікарські рослини та продукти їх переробки, зокрема, ліки й косметичні засоби, що виготовлені на основі рослинної сировини, збори лікарських рослин, які використовуються замість чаїв, користуються все більшим попитом у споживачів різних країн. Значною мірою розвитку лікарського рослинництва в світі сприяє нині модний тренд здорового харчування, що пропагандує відхід від усього синтетичного й ненатурального. За інформацією Національної академії аграрних наук України, впродовж останнього десятиліття в світі на 80% збільшено виробництво ефірних олій, на 40% – медичних препаратів, отриманих на основі лікарської сировини, і на 20% – харчових продуктів спеціального призначення [10].

В Україні ж виробництво лікарських рослин зростає насамперед у відповідь на зростання попиту з боку закордонних покупців. Зважаючи на наявний попит, популярним є й збирання дикорослих лікарських рослин в Україні: ця справа в сезон приносить суттєвий дохід сільським жителям у регіонах, де важко працевлаштуватися. Адже ціни на лікарські рослини доходять до 1 000 грн за 1 кг у сушеному вигляді. Водночас вітчизняний ринок лікарських рослин є ще не достатньо сформованим, законодавчо не врегульованим і малодослідженим. Отже, актуалізується питання формування стратегії розвитку лікарського рослинництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику лікарського рослинництва в своїх працях розглядали й розглядають різні вітчизняні й зарубіжні вчені. Так, Ю.А. Никитюк у своїх працях досліджував еколого-економічні детермінанти розвитку виробництва та переробки лікарських рослин, підходи до функціонування ринку лікарської рослинної сировини, стан і напрями підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини, прогнозні сценарії розвитку ринку лікарської рослинної сировини та інше [6; 7; 8]. У працях О.І. Дребот та Ю.О. Сологуб аналізується світовий досвід розвитку лікарського рослинництва та інституцій-

не забезпечення лікарського рослинництва в Україні [3; 4]. Більшість закордонних публікацій, які стосуються розвитку ринку лікарських рослин, розкривають тенденції розвитку цієї сфери в країнах Азії та Африки. Наприклад, Jean P. Dzozem, E. Tshikalange, V. Kuete у своєму дослідженні зазначають, що вирощування лікарських рослин є невіддільною частиною африканської цивілізації. Основну увагу науковці приділяють тенденціям виробництва й збуту лікарських рослин на африканських ринках [16].

Огляд ринку лікарських рослин у країнах Азії свідчить, що його розвиток супроводжується проблемами, притаманними українському лікарському рослинництву. Наприклад, Sri Astutik, Jürgen Pretzsch і Jude Ndzifon Kimengsi зазначають, що технології виробництва лікарських рослин є досить розрізненими, знання в цій сфері не систематизовані, вкрай мало досліджень присвячено проблемам комерціалізації лікарського рослинництва [19]. Щодо цього логічним є аналіз виробничо-збутового ланцюга продукції на основі лікарських рослин в Індії, зроблений індійським дослідником Т. Чхаброю [14].

ВІДОКРЕМЛЕННЯ НЕ ВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Віддаючи належну увагу працям науковців щодо розвитку лікарського рослинництва, однак варто зазначити, що умови сьогодення вимагають подальших досліджень проблематики виробництва лікарських рослин. Є необхідність у поглибленні теоретичних досліджень і практичних рекомендацій, пов'язаних із тим, що ринок лікарських рослин в Україні та світі переживає етап становлення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою публікації є дослідження характерних тенденцій кон'юнктури ринку лікарських рослин в Україні та світі в умовах сьогодення для формування в подальшому стратегії розвитку лікарського рослинництва в нашій державі.

МЕТОДИ, ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У межах цього дослідження були використані методи наукового пізнання, аналізу, синтезу, дедукції, узагальнення та індукції. Об'єктом дослідження виступає ринок лікарських рослин. Предмет дослідження – сукупність організаційних, економічних, соціальних тенденцій і особливостей, які мають місце в сфері лікарського рослинництва в умовах сьогодення.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

В усі часи підприємці намагалися знайти способи швидко отримати прибуток. Нині одним із швидких і надійних способів заробити вважаються такі напрями діяльності, як культивування та заготівля лікарських рослин. Наприклад, такі рослини, як м'ята, кропива, меліса, материнка, бузина, календула, шавлія, липа, лаванда та багато інших, широко використовуються у виробництві фармацевтичних препаратів, косметичних і парфумерних засобів, харчовій промисловості, спа-індустрії. Частково їх потреби перетинаються: наприклад, м'яту чи липу використовують усі відразу, а ось корінь айру – тільки фармацевти. Іншими напрямками використання лікарських рослин є галузь бджільництва, оскільки значна частина лікарських культур є гарними медоносами та декоративне садівництво. Однією з тенденцій сучасного ринку лікарських рослин є те, що все більшої популярності набувають готові продукти на основі лікарської сировини – аромасвічки, цілющі чаї та різноманітні детокс-програми для прихильників здорового способу життя в різних країнах світу.

Значне зростання попиту на лікарські рослини останніми роками відмічається в країнах Європи. Проте європейські виробники не можуть задовольнити цей попит. Однією з причин цього є те, що вирощування лікарських рослин у європейських країнах є дуже витратним через високу вартість робочої сили. Це автоматично відкриває перспективи для цього трудомісткого виробництва в країнах із дешевою робочою силою. Зокрема, однією з тенденцій світового ринку лікарських рослин останніми роками є те, що збільшується інтерес до України з боку Польщі, Болгарії, Албанії та Сербії. Це країни, що раніше самостійно вирощували й збирали лікарські рослини, а впродовж останніх років вони шукають сировину в Україні.

Отже, ринок лікарських рослин у нашій державі, хоча й повільно, проте набирає обертів – все більше фермерів займається культивуванням лікарських рослин, і все більше посередників здійснює заготівлю лікарської рослинної сировини, збором якої займається населення. Сприятливі природно-кліматичні умови та родючі ґрунти дають змогу вітчизняним фермерам вирощувати лікарські рослини зі значним вмістом діючих речовин, що значною мірою підвищує конкурентоспроможність вітчизняних лікарських рослин на зарубіжних ринках. Водночас урожайність лікарських рослин в Україні дещо нижча за середню в Європі через відсутність в українських виробників спеціалізованої техніки для вирощування й збирання та якісного насінневого матеріалу. Експерти зазначають, що для початку бізнесу з виробництва лікарських рослин в Україні потрібно 80–100 тис. дол. Залежно від асортименту культур, техніки й технологій, які будуть використовуватися, період окупності вкладень може коливатися від 3 до 5 років [11].

Варто відмітити, що вирощування лікарських рослин, залежно від сукупності обраних культур, може бути досить витратним. Наприклад, для того, щоб започаткувати плантацію відомої лікувальної рослини золотий корінь (або родіола рожева) з розрахунку 50 тис. рослин на 1 га, станом на початок 2019 р. потрібно було 1,5–2 млн грн на посадковий матеріал. Оскільки культура потребує зрошення в процесі вирощування, то потрібно запланувати крапельний полив, який без вартості насосів і фільтрів до них обійдеться в 250–300 тис. грн на 1 га та до вартості якого потрібно додати вартість постачання води (за потреби 40–50 м³ за раз). До того ж технологія вирощування золотого кореня передбачає використання агроволокна, якого на 1 га потрібно придбати на 54 тис. грн. До основних витрат на вирощування лікарських рослин входять також витрати на препарати захисту, на заробітну плату працівникам і витрати на утримання техніки. Загальні підрахунки свідчать, що витрати на вирощування лікарських рослин на 50 сотках дорівнюють витратам на вирощування пшениці, ячменя чи кукурудзи на площі 20–50 га. Водночас усі ці витрати можуть себе виправдати, оскільки за п'ять років із 1 га плантації того ж сухого золотого кореня можна зібрати 15–16 т, а його ціна стартує від 100 грн за 100 г. Тому наразі лікарське рослинництво багато хто називає «бізнесом великих грошей» [13].

Не можна оминати увагою й те, що ринок лікарських рослин влаштований принципово інакше, ніж ринок продуктивних сільськогосподарських культур. По-перше, ринок лікарських рослин переважно хаотичний. Реалії свідчать, що є лише обмежена кількість культур із стабільним попитом і більш-менш стійкими цінами – наприклад, це валеріана, м'ята, айр, липа, глід, пустирник, ромашка, календула, лаванда та деякі інші. Експерти зазначають, що за всіма іншими культурами ціни й попит коливаються дуже сильно. Одного року може бути дуже високою потреба, наприклад, в чебрецеві (в зв'язку з модою на чай з чебрецем), а наступного року попит може впасти в рази [5].

Також кон'юнктура ринку лікарських рослин в Україні та світі значною мірою зумовлюється погодними умовами. Так, цей ринок вважається ще й одним із найбільш нестабільних. Та чи інша культура може масово вимерзнути, загинути від посухи чи дощів, і це відразу зумовить дефіцит на ринку. Це дає велику перевагу невеликим фермерським господарствам, які спроможні в короткі строки поставити певні види рослин.

Характерною рисою лікарського рослинництва власне в Україні є його експортна спрямованість. За кордоном ціна на лікарські рослини значно вища, ніж в Україні, тому вітчизняні підприємці значну частину лікарських рослин експортують. Так, за даними Державної служби статистики України, в 2017

р. наша держава експортувала лікарських рослин на 7,5 млн дол., а в 2018 вже на суму понад 10 млн дол. У найбільших обсягах за кордон експортуються квіти і ягоди бузини, цвіт липи, лист кропиви, корінь алтея, корінь лопуха, корінь і трава ехінацеї, корінь і лист кульбаби, ягоди обліпихи, лист берези, лист мати-й-мачухи, лист подорожника [1; 5].

Подальше збільшення українського експорту лікарських рослин є досить перспективним, зважаючи на те, що потреба сучасного європейського ринку оцінюється в 600 тис. тонн на рік. Наприклад, за прогнозами директора компанії «Добротрав», яка спеціалізується на виробництві лікарських рослин, Євгена Шумейка, у 2023 році експорт лікарських рослин з України складе близько 25–30 млн дол. [12].

Хоча в цій сфері є й певні обмеження для вітчизняних виробників – норми якості, прийняті в Європейському Союзі та світі, характерною тенденцією ринку лікарських рослин в умовах сьогодення є те, що вимоги до стандартів якості на цю продукцію суттєво змінюються. Отже, культивування 10-річної давнини та сучасне виробництво лікарських рослин значно відрізняється. Відрізняється в контексті оцінки якості сировини, в зв'язку з чим основне завдання будь-якого фермерського господарства чи великого сільськогосподарського підприємства – отримати продукцію, що відповідатиме сучасним вимогам стандартизації та яку можна буде ефективно реалізувати на ринку. Нині ринок надзвичайно вимогливий до якості лікарської рослинної сировини, тому той, хто береться за культивування лікарських культур, має бути обізнаним щодо критеріїв якості того чи іншого виду рослин. В усьому світі під час закупівель зважають на вміст структурних складників лікарських рослин, і якщо він не відповідає чинним вимогам стандартизації, то реалізація такої сировини буде проблематичною [2].

У той же час у українських виробників наразі переважно відсутні певні документи, такі як сертифікати HACCP, USDA NOP, EU Organic Standard та інші.

Їх відсутність та не завжди належна якість лікарської рослинної сировини впливає на ціну експорту. Наприклад, якщо Україна продає лікарську рослинну сировину за кордон в середньому по \$2,8 за кг, то сусідні Болгарія й Польща продають по \$3,5 та більше ніж \$4 за кг відповідно [11].

Трійку країн, які лідирують в світі за експортом лікарських рослин, у 2018 р. очолювали Китай, Індія та Німеччина (табл. 1). А найбільшими імпортерами є США, Німеччина та Японія. Україна за обсягами експорту лікарських рослин посідає 35 місце, а за обсягами імпорту – 68. Як бачимо, найбільше в світі лікарських рослин продають Китай та Індія – країни, де лікарське рослинництво, як і в більшості азійських країн, має глибоке коріння.

Наприклад, у дуже невеликому В'єтнамі ще в XIV ст. були створені плантації з вирощування більше, ніж 400 видів лікарських рослин. Усі вони збережені до сьогодення. На час у В'єтнамі класифіковано більш ніж 3 тис. лікарських рослин. Загалом у світі зростають обсяги виробництва лікарських рослин і обсяги імпорту-експорту. Тільки Європа щорічно імпортує близько 400 000 тонн лікарських рослин із середньою ринковою вартістю 1 млрд дол. США з Африки та Азії [9].

Загалом близько 80% світового імпорту та експорту лікарських рослин припадає лише на 12 країн світу, переважна частина яких належить до країн Азії та Європи.

Якщо в світі найбільшим покупцем лікарських рослин є США, то в Європі – Німеччина. Щороку в Німеччині використовують 45 тис. тонн лікарських рослин, що більше, ніж у будь-якій іншій європейській країні. В останні роки все більш популярними серед лікарів і пацієнтів у Німеччині стають ліки, виготовлені з лікарських рослин. Статистика свідчить, що близько 75% клієнтів у аптеках Німеччини отримують натуральний продукт, купуючи безрецептурні ліки. Це зумовлює високий попит на рослинну

Таблиця 1. Найбільші країни імпортери та експортери лікарських рослин, 2018 р.*

№	Країни-імпортери	Сума, млн \$	№	Країни-експортери	Сума, млн \$
1	США	413,9	1	Китай	689,0
2	Німеччина	330,6	2	Індія	308,7
3	Японія	212,4	3	Німеччина	186,9
4	Китай	123,2	4	США	132,4
5	Гонконг	111,3	5	Єгипет	114,4
6	Південна Корея	100,6	6	Іспанія	87,8
7	Сінгапур	97,9	7	Гонконг	84,4
8	Франція	94,0	8	Польща	83,8
9	Іспанія	92,4	9	Мексика	80,1
10	Італія	81,1	10	Марокко	62,4
20	Польща	36,1	18	Болгарія	31,8
55	Болгарія	6,2	
68	Україна	3,0	35	Україна	12,4

* за даними [1]

сировину для цих продуктів – лікарські рослини, їхнє листя, квіти, корені та насіння. Загалом за статистикою Федерального агентства охорони природи (BfN) на німецькому ринку лікарських рослин присутні близько 1 500 видів рослин у більших або менших кількостях [18]. Такий бурхливий бізнес створює в Німеччині проблеми для збереження видів, у зв'язку з чим ця країна й почала закуповувати у великих обсягах лікарські рослини за кордоном.

У зв'язку з цим варто відмітити, що в усьому світі зникнення загрожує 9 000 видів лікарських рослин. Цей факт має місце через те, що в сфері лікарського рослинництва вагоме місце займає збирання саме дикоросів. Звичайно, торгівля дикорослими лікарськими рослинами сама по собі не є згубною. А от некероване збирання й некерована торгівля, обсяги яких в останні роки зростають у багатьох країнах світу, призводять до збільшення тиску на рослинне середовище в дикій природі [15; 17]. Зважаючи на те, що, безумовно, збирання дикоросів і в подальшому матиме місце та здійснюватиме великий вплив на розвиток ринку лікарських рослин, уже зараз потрібно удосконалювати інструменти охорони природних ресурсів.

Експортна спрямованість лікарського рослинництва в Україні, як і будь-яке явище в людському суспільстві, має, як кажуть, дві сторони медалі: позитивну – це те, що надходять кошти до бюджету держави та отримують прибутки вітчизняні підприємці; та негативну – те, що, як і значну кількість сільськогосподарської продукції, Україна експортує передусім сировину. Отже, актуальною є підтримка вітчизняно-

го виробника через, наприклад, запровадження обмежень на закупівлю закордонної лікарської сировини вітчизняними фармацевтичними підприємствами, що завозять її в значних обсягах.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження встановлено, що до характерних тенденцій ринку лікарських рослин в Україні та світі в умовах сьогодення можна віднести такі: культивування та заготівля лікарських рослин як напрям діяльності нині вважається одним із швидких і надійних способів заробити; все більшої популярності набувають готові продукти на основі лікарської сировини; останніми роками значне зростання попиту на лікарські рослини відмічається в країнах Європи, проте європейські виробники не можуть задовольнити цей попит і впродовж останніх років вони шукають сировину в Україні; ринок лікарських рослин у нашій державі, хоча й повільно, проте набирає обертів і характеризується експортною спрямованістю; вирощування лікарських рослин, залежно від сукупності обраних культур, в Україні та світі може бути досить витратним, що зумовлюється значною мірою високою трудомісткістю виробничих процесів; ринок лікарських рослин переважно хаотичний, нестабільний, перебуває під значним впливом погодних умов; в останні роки суттєво змінюються та посилюються вимоги до стандартів якості на продукцію лікарського рослинництва. Виявлені тенденції кон'юнктури ринку лікарських рослин є свідченням його економічного потенціалу та можуть слугувати базисом для формування стратегії розвитку лікарського рослинництва в Україні.

REFERENCES

- [1] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Kyiv (2019). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- [2] Dlya pivdnyia Ukrayiny perspektyvnym ye vyroshhuvannya likarskykh ta efiroolijnykh kultur (2019). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- [3] Drebot, O., Sologub, Yu. (2018) Instytucijne zabezpechennia likarskogo roslynnyctva v Ukrayini. [Socialno-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrayiny] Kyiv : Publ. [in Ukrayiny]
- [4] Drebot, O., Sologub, Yu. (2018) Svitovij dosvid rozvytku likarskogo roslynnyctva: ekologo-ekonomichni aspekty [Zbalansovane pryrodokorystuvannya] Kyiv : Publ. [in Ukrayiny]
- [5] Zarobyty na travi. Chomu m'yatu vyroshhuvaty vygidnishe, nizh pshenyцу (2019). Retrieved from: <https://www.ulf.com.ua/ua/press-centre/press-about-us/ukraine-agricultural/04031903/>
- [6] Nykytyuk, Yu. (2015) Ekologo-ekonomichni determinanty rozvytku vyrobnyctva ta pererobky likarskykh roslyn [Naukovy visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu] Xerson : Publ. [in Ukrayiny]
- [7] Nykytyuk, Yu. (2018) Prognozni scenariyi rozvytku rynku likarskoyi rosly nnoyi syrovyny [Ekonomichnyj dyskurs] Kyiv : Publ. [in Ukrayiny]
- [8] Nykytyuk, Yu. (2016) Stan ta napryamy pidvyshhennia investycijnoyi pryvablyvosti vitchyznyanogo rynku likarskoyi roslynnoyi syrovyny [Investyciyi: praktyka ta dosvid] Kyiv : Publ. [in Ukrayiny].
- [9] Razvitie lekarstvennogo rastenievodstva (2018) Retrieved from: <http://www.ovoschevodstvo.com/journal/browse/201503/article/1217/>.
- [10] Svitlyk, Ya. Yak pidlikuvaty lisovu galuz: ideya, shho mozhe "vystrilyty" (2019) Retrieved from: <http://chas-z.com.ua/news/19875>.
- [11] Travy na eksport: yak zarobyty na likarskykh roslynax (2019). Retrieved from: <https://www.aval.ua/biznesu/blog/travi-na-eksport-yak-zarobiti-na-likarskih-roslinah-120>.
- [12] U 2023 eksport likarskykh roslyn z Ukrayiny sklade blyzko \$25-30 mln – prognoz. (2019). Retrieved from: <http://agro-yug.com.ua/archives/25067>.

- [13] Chervonoknyzhni chervonci: na hektari ridkisnykh liktrav mozna vyruchyty 20-60 mln grn. (2018). Retrieved from: <https://agroday.com.ua/2018/10/14/na-gektari-chervonoknyzhnyh-likarskyh-trav-mozhna-vyruchyty-20-60-mln-grn/>.
- [14] Chhabra, T. Chain, V. (2018) Analysis for Medicinal Plant based products in India: Case Study of Uttarakhand. Retrieved from: <https://lupinepublishers.com/chemistry-journal/fulltext/value-chain-analysis-for-medicinal-plant-based-products-in-india-case-study-of-uttarakhand.ID.0001>.
- [15] Hoareau, L. (1999) Medicinal plants: a re-emerging health aid. Retrieved from: <http://www.ejbiotechnology.info/content/vol2/issue2/full/2/index.html>.
- [16] Jean P. Dzoym, E. Tshikalange, V. Kuete (2013) Medicinal Plants Market and Industry in Africa. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780124059276000242>.
- [17] Lange D. (2004) Medicinal and aromatic plants: trade, production, and management of botanical resources. Retrieved from: https://www.ishs.org/ishs-article/629_25.
- [18] Medicinal Plants Big Business in Germany. (2008) Retrieved from: <https://www.dw.com/en/medicinal-plants-are-big-business-in-germany/a-3106747>.
- [19] Sri Astutik, Jürgen Pretzsch and Jude Ndzifon Kimengsi. (2019) Asian Medicinal Plants' Production and Utilization Potentials: A Review. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/gam/jsusta/v11y2019i19p5483-d273350.html>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Державна служба статистики України. Київ. 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.12.2019).
- [2] Для півдня України перспективним є вирощування лікарських та ефіроолійних культур. URL: <http://agro-yug.com.ua/archives/7645> (дата звернення 10.12.2019).
- [3] Дребот, О. І., Сологуб, Ю. О. (2018). Інституційне забезпечення лікарського рослинництва в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. № 1. С. 116–120.
- [4] Дребот, О.І., Сологуб, Ю.О. (2018). Світовий досвід розвитку лікарського рослинництва: еколого-економічні аспекти. *Збалансоване природокористування*. № 2. С. 142–146.
- [5] Заробити на траві. Чому м'яту вирощувати вигідніше, ніж пшеницю. URL: <https://www.ulf.com.ua/ua/press-centre/press-about-us/ukraine-agricultural/04031903/> (дата звернення 11.12.2019).
- [6] Никитюк, Ю. А. (2015). Еколого-економічні детермінанти розвитку виробництва та переробки лікарських рослин. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 13. Частина 1. С. 138–141.
- [7] Никитюк, Ю. А. (2018). Прогнозні сценарії розвитку ринку лікарської рослинної сировини. Економічний дискурс. № 3. С. 52–59.
- [8] Никитюк, Ю. А. (2016). Стан та напрями підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини. *Інвестиції: практика та досвід* № 24. С. 88–91.
- [9] Развитие лекарственного растениеводства. URL: <http://www.ovoschevodstvo.com/journal/browse/201503/article/1217/> (дата звернення 12.12.2019)
- [10] Світлик, Я. Як підлікувати лісову галузь: ідея, що може «вистрілити». URL: <http://chas-z.com.ua/news/19875> (дата звернення 12.12.2019)
- [11] Трави на експорт: як заробити на лікарських рослинах. URL: <https://www.aval.ua/biznesu/blog/travi-na-eksport-yak-zarobiti-na-likarskih-roslinah-120> (дата звернення 14.12.2019).
- [12] У 2023 експорт лікарських рослин з України складе близько \$25–30 млн – прогноз. URL: <http://agro-yug.com.ua/archives/25067> (дата звернення 14.12.2019).
- [13] Червонокнижні червонці: на гектарі рідкісних ліктрав можна виручити 20–60 млн грн. URL: <https://agroday.com.ua/2018/10/14/na-gektari-chervonoknyzhnyh-likarskyh-trav-mozhna-vyruchyty-20-60-mln-grn/> (дата звернення 16.12.2019).
- [14] Chhabra T. Value Chain Analysis for Medicinal Plant based products in India: Case Study of Uttarakhand. URL: <https://lupinepublishers.com/chemistry-journal/fulltext/value-chain-analysis-for-medicinal-plant-based-products-in-india-case-study-of-uttarakhand.ID.0001> (дата звернення 16.12.2019).
- [15] Hoareau L. Medicinal plants: a re-emerging health aid. URL: <http://www.ejbiotechnology.info/content/vol2/issue2/full/2/index.html> (дата звернення 17.12.2019).
- [16] Jean P. Dzoym, E. Tshikalange, V. Kuete Medicinal Plants Market and Industry in Africa. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780124059276000242> (дата звернення 17.12.2019)
- [17] Lange D. Medicinal and aromatic plants: trade, production, and management of botanical resources. URL: https://www.ishs.org/ishs-article/629_25 (дата звернення 18.12.2019).
- [18] Medicinal Plants Big Business in Germany. URL: <https://www.dw.com/en/medicinal-plants-are-big-business-in-germany/a-3106747> (дата звернення 18.12.2019).
- [19] Sri Astutik, Jürgen Pretzsch and Jude Ndzifon Kimengsi. Asian Medicinal Plants' Production and Utilization Potentials: A Review. URL: <https://ideas.repec.org/a/gam/jsusta/v11y2019i19p5483-d273350.html> (дата звернення 18.12.2019).